

Секція 2. Методи збору кількісної соціологічної інформації в сучасному світі
Досвід паралельного проведення паперового та інтернет-опитування «Молодь та наркотики» серед студентської молоді м. Харкова

Сердюк Олексій Олександрович, кандидат соціологічних наук, доцент, заступник завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ. Тел.: +380503271771, e-mail: serdyuk.alexey@gmail.com

З 1995 року Харківський національний університет внутрішніх справ здійснює соціологічний моніторинг розповсюдження наркотиків та інших форм залежності серед молоді м. Харкова «Молодь та наркотики». Опитування здійснювались у 1995, 1997, 1999, 2001, 2004, 2005, 2008, 2011, 2014, 2016 і 2017 роках (N=1000-1500). Дослідження триває більше 20 років. Висновок Комісії з професійної етики соціолога САУ стосовно методології та інструментарію дослідження був отриманий. Виконавці Сердюк О. О. та Руценко І. П.

Опитування студентської молоді у 2016 та 2017 роках здійснювалось у двох формах: 1) у формі групового анонімного анкетування, з використанням паперової анкети; 2) у формі індивідуального анкетування, з використанням технології інтернет-опитування (за анонімним посиланням та персональним запрошенням на адресу електронної пошти). Додатковою метою було створення дослідницької панелі – бази адрес електронної пошти студентів ВНЗ м. Харкова.

Це дослідження здійснюється у рамках Програми забезпечення публічної безпеки та порядку у Харківській області, за підтримки Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, Соціологічної Асоціації України (науково-дослідницького комітету з питань соціології права та девіантної поведінки) та технічної підтримки Центру Дослідження Залежностей Мічиганського Університету (надано акаунт дослідницької платформи Qualtrics).

У рамках підготовки дослідження 2016 та 2017 років ректорам ВНЗ м. Харкова було направлено листи від Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, САУ та безпосередніх виконавців щодо проведення моніторингу та створення бази адрес електронної пошти студентської молоді м. Харкова з докладним описом дослідження. Ректорам ВНЗ було запропоновано створити дослідницьку панель – анонімізовану базу адрес електронної пошти студентів відповідних навчальних закладів і надалі оновлювати її щорічно. Було зазначено, що в базі повинні міститись тільки адреси електронної пошти, згруповані за роком вступу до ВНЗ без інших відомостей. Також зазначалось, що технологія Інтернет-опитування надає унікальну можливість опитати усіх

студентів м. Харкова, що погодяться взяти участь у опитуванні. Було наголошено, що подібну базу ректори можуть використовувати для власних потреб.

У ході реалізації дослідження виник ряд ускладнень етичного та правового характеру, пов'язаних з методикою інтернет-опитування. А саме:

1. Ректори та відповідальні особи висловили занепокоєння тим, що невизначено режим зберігання та подальшого використання подібної бази адрес електронної пошти студентів. Найбільше занепокоєння викликає можливість багаторазового використання подібної бази з метою розповсюдження серед студентів інформації непов'язаної з дослідницькими цілями. Крім того, слід відмітити два вагомих фактора, що ускладнюють процес створення подібної панелі: недостатнє розуміння адміністрацією окремих ВНЗ вигід від створення подібної бази та відсутність у багатьох ВНЗ кваліфікованих фахівців, які спроможні здійснювати подібні дослідження у середині навчальних закладів для їх власних потреб.

2. У ході проведення дослідження «Молодь та наркотики» виявилось, що більш прийнятним шляхом проведення Інтернет-опитування для відповідальних осіб навчальних закладів є розміщення анонімного посилання на Веб-сторінці ВНЗ з орієнтацією студентів на проходження опитування подібним шляхом. У окремих випадках – проведення опитування під час навчальних занять у комп'ютерних класах за анонімним посиланням. Це не відповідає основному завданню – створенню дослідницької панелі – але, за умови включення до інструментарію пропозиції залишити свою адресу електронної пошти, може бути одним з варіантів створення подібної дослідницької панелі (таку інформацію залишила чверть опитаних). Слід відзначити, що в такому випадку не потрібно додатково відбирати дозвіл на обробку персональних даних, оскільки цей дозвіл респондент надає відповідаючи на саме запитання.

Виконавцями дослідження було вивчено правовий режим створення та використання подібної бази даних, який регулюється Законами України «Про Інформацію» та «Про захист персональних даних», оскільки електронна поштова адреса – це інформація з обмеженим доступом (персональні дані). Відповідно до статті 11 Закону України «Про захист персональних даних», підставами виникнення права на використання персональних даних є або згода суб'єкта персональних даних на обробку його даних, або дозвіл на обробку даних розпоряднику бази даних. Таким чином, для створення подібної бази необхідно отримати письмову згоду студента на використання з науковими цілями його електронної поштової адреси, у згоді повинен бути прописаний дозвіл передавати дослідникам адресу для здійснення одноразової або багаторазової розсилки запрошень взяти участь у тому чи іншому опитуванні. Така згода може бути у індивідуалізованій формі за особистим підписом

та/або у формі групової анонімізованої відомості, в якій студенти залишають свої адреси без вказування інших відомостей та особистих підписів. Для здійснення дослідження з використанням подібної бази необхідно заключити договір на її одноразове або багаторазове використання. Суб'єктами такого договору можуть бути лише юридичні особи. З одного боку – ВНЗ (у особі ректора, який підписує такий договір), з іншого боку – організація, яка виконує дослідження (в даному випадку САУ).

Грунтуючись на цьому виконавцями дослідження було розроблено низку документів, а саме: типові форми Договору на використання бази адрес електронної пошти студентів ВНЗ та Згоди на обробку електронної поштової адреси у індивідуальній та колективній формі. Було відпрацьовано юридичний супровід створення дослідницької панелі – складено договір та передано за Актом електронні поштові адреси одного з ВНЗ м. Харкова.

У 2017 році було проведено опитування з використанням паперової анкети (N=3000) та інтернет-опитування (N=800). Активну участь у інтернет-опитуванні взяли два провідні ВНЗ Харкова. У одному анонімне посилання розповсюджувалось шляхом розсилки на адреси електронної пошти власного університетського домену. У іншому – через кураторів та старост навчальних груп. Обидва способи добре зарекомендували себе. Додатково були розіслані запрошення на індивідуальні поштові адреси студентів двох інших Харківських ВНЗ, ректори яких погодились створити базу електронних поштових адрес своїх студентів. В обох випадках відсоток відповідей не перевищував 10% (як для анонімного, так і для персонального запрошення).

Слід зауважити, що при використанні технології паперового опитування ніяких ускладнень не виникало, ректори усіх Харківських ВНЗ надали згоду на проведення опитування. Це дозволяє зробити висновок, що з організаційної точки зору технологія паперового опитування поки залишається більш зручною. Проте, технологія інтернет-опитування безумовно є більш перспективною і потребує зусиль по її популяризації. Вважаємо, що Харківський досвід буде корисний при проведенні аналогічних досліджень в інших регіонах України.